

TIETOVARANNOT JA KANSALAISYHTEISKUNTA

Suomen itsenäisyyden juhla-vuoden rahasto tekee Suomelle tietoyhteiskuntastrategiaa! Sitra on heittänyt verkkonsa laajalle selälle ja kokoaa paraikaa saalista. Taustatöitä on tilattu siinä tarkoituksessa, että niiden keskeinen anti löytäisi paikkansa hahmollaan olevassa strategiassa.

Yksi tällainen taustaraportti on Geologian tutkimuskeskuk-sen atk-päällikön Timo Kuro-sen selvitys *Tietovarantojen hyödyntäminen ja demokratia* (Sitra 1998). Rungas tietoyhteiskuntaa koskeva fraseologi-nen ja ideologinen puhunta saa tässä raikkaan lisän. Kuronen kysyy, rakennammeko tulevaa tietoyhteiskuntaa siten, että yhteiskunnan mittavista (julkisista) tietovarannoista tulee kauppatavaraa, vai kehittäm-ekö yhteiskuntaa siihen suuntaan, että nämä tietova-rannot palvelevat kansalaista. Ja vastaa, että näytämme ete-nevän ensiksi mainitun vaihto-ehdon mukaisesti, mutta jäl-kimmäinenkin vaihtoehto on valittavissa.

Kuronen on sekä markkina-että valtiokriittinen. Kirjassa hämärtyvät ne erot, joita kehiti-tyneiden maiden välillä on kansalaisyhteiskunnan ja val-tion välisessä etäisyydessä. Pohjoismaat ja Suomi ovat mai-ta, joissa tämä etäisyys on ta-vanomaista pienempi. Tälle perustalle kannattaisi rakentaa myös tietoyhteiskuntaa. Toisen

pienemmän pulman muodosta-vat kirjan lukuisat pamfletin-omaiset heitot. Esimerkiksi: ”Missään läntisessä demokra-tiassa ei olla lähelläkään sitä demokratian toteutumisen aja-tusta, jota antiikin Kreikan kaupunkivaltioiden polis to-teutti.” Tai: ”Kuluvan vuosi-kymmenen kehitys on kuiten-kin murtautunut hyvinvointivalti-on perustan ja kun demokrati-an ja hyvinvoinnin perusteiden puoltajia nyt todella tarvitaan, sellaisia ei löydykään mis-tään.” Nämä eivät kuitenkaan ole pääasia. Kirjan pääsisältö-nä ovat silmiä avaava Suomen ja Euroopan unionin tietoyhteiskuntastrategioiden kriitti-nen arviointi ja vaihtoehdon hahmotelu kansalaisyhteis-kunnan tarpeista käsin.

Tietoyhteiskunnan käsitettä Kuronen lähestyy niimiluoto-laisittain. Hän erottaa käsite-keijun data-informaatio-tieto-ymmärrys-viisaus ja tekee eron informaatio- ja tietoyhteiskunnan välillä: ”Tietoyhteiskunta on pikemminkin eet-tinen ja sivistyksellinen ideaali, jota vasten informaatioyhteiskunnan kehittämisponnituksia on mahdollista peilata.” Tästä lähtökohdasta Kuronen tarkastelee EU:n ja Suomen tietoyhteiskuntastrategioita ja havaitsee ne heppoisiksi. EU:n mallin mukainen kaupallinen tietoyhteiskunta ei ole toivotta-va, mutta ei Kurosen mukaan myöskään toteudu suunnitel-

lulla tavalla. Myöskään ”suu-rella ryminällä toteutettu tieto-yhteiskunnaksi kutsuttu inves-tointiohjelma ei tule Suomessa saavuttamaan siihen kohdis-tettuja suuria odotuksia”.

Kuronen problematisoi tie-don omistamisen käsitteen. Hän esittää, että tämä on pe-rustava kysymys, joka on rat-kaistava ensin filosofisin ja yhteiskuntapoliittisin perustein, ja vasta sen jälkeen on tehtävä tietoyhteiskunnan toteuttamisa ja teknologian soveltamista koskevia ratkaisuja. Hän kat-soo, että ”vakavin tietovaranto-ja – koskeva uhkatekijä glo-baalien markkinoiden olosuh-teissa on peräisin yksityisestä omistuksesta”. Tämä uhka konkretisoituu niin EU:n tieto-yhteiskuntakaavailuissa kuin Suomen julkisen sektorin mak-superustekäytännöissäänkin.

Kuronen analysoi kriittisesti EU:n komission vuonna 1989 antamaa synergiasuosituksista, jonka keskeisin sisältö käsitte-lee julkisin varoin kerättyjen tietojen myymistä luovutus-kustannuksia vastaavalla hin-nalla yksityiselle sektorille. Suositus ei ole toteutunut kovin hyvin, ja komissio valmistelee-kin direktiiviä. Se on vielä kaukana, sillä tekeillä oleva vihreä kirja tästä kysymyksestä on osoittautunut kovaksi palaksi. Onneksi, voisi sanoa, koska EU:n ajattelutapa vie kenties tiedon markkinoita eteenpäin, mutta on turmiollinen kan-

salaisten tietoyhteiskunnalle.

Suomessa valtiovarainministeriön aloitteesta laadittu muistio *Valtion tietojen maksullisuus* vuodelta 1995 ehdottaa EU:n synergiasuosituksen mukaiseen käytäntöön siirtymistä. Vuonna 1997 valmistuneen VM:n asettaman työryhmän raportissa esitetään, että julkisen sektorin sisällä liikelatoudellisesta hinnoittelusta olisi luovuttava. Selvitysmies Hannu Taipale on esittänyt, että tosiasiallisessa monopoli-asemassa tapahtuvan tietojen hinnoittelun tulisi perustua omakustannusarvoon, olipa ostaja sitten julkisen tai yksityisen sektorin toimija. Näitä kysymyksiä Kuronen lähestyy www-palvelujen näkökulmasta. Hän katsoo, että "maksuperustelaissa pitäisi -- hyväksyä lähtökohdaksi *perustietovarantojen maksuttomuus silloin, kun tietojen luovuttamiseen ei liity erikseen tilattuja työsuoritteita*".

Kurosen käymä keskustelu yksityisyyden suojasta ei ole aivan tasapainoinen. Hän arvostelee unionin vuonna 1995 antamaa yksilöiden suojelua henkilötietojen käsittelyssä ja näiden tietojen vapaata liikkuvuutta koskevaa direktiiviä siitä, että se sallii tietojen massaluovutuksen. Tämä direktiivin enempää kuin rekisterilakiaan ei tuo esiin rekistereiden tietojen hyödyntämistä "henkilön kaikinpuoliseksi eduksi". Tätä näkökohdasta olisi voinut korostaa pontevammin. Se on tietenkin sosiaali- ja terveydenhuollon rekisterien keskeinen motiivi.

Kuronen on vahvimmillaan eritellessään kirjastolaitoksen ongelmia ja kehitysnäkymiä. Suomen tietoyhteiskuntastrategian ja kirjastolaitoksen todellisuuden välillä vallitsee iso ristiriita. Tietotekniikan investoinnit on maksettu (muuta) kirjamäärärahoja supistamalla. "Mitä enemmän toimintaa on supistettu, sitä voimakkaammin kirjastolaitoksen asemaa on nähty tarpeelliseksi korostaa." Kirjastojen rooli kansalaisten tietoyhteiskunnan kehityksessä on Kurosen mukaan oleellinen. Ilman kirjastoja suurin osa vähälevikkisestä kirjallisuudesta jäisi kustantamatta, ja ihmisten osallisuus tietoyhteiskuntakehitykseen edellyttää, että kirjastoissa on tähän tarvittavat välineet.

Kirjassa esitetty visio tietotekniikan kehityksestä on mielenkiintoinen. Laitetoimittajien asema ei ole enää sama kuin mikrotietokoneiden kauden alussa, ja samoin on ohjelmistojen asema alkanut järkkäytyä. Tulevaisuus saattaa olla tietoverkkojen ja tietoverkkokoneiden aikakautta. "Euroopan kannattaa joko EU:n aloitteesta tai millä muulla tavalla tahansa käynnistettynä tuottaa kaikki verkkokäytössä tarvittavat välttämättömät tietokoneohjelmat julkisohjelmoina vapaasti levitettäviksi kautta maailman." Tällainen ohjelma on ristiriidassa EU:n julkilausemien perusarvojen ja pyrkimysten kanssa, joten se edellyttäisi perusteellista uudelleenarviota. Toisaalta tällainen ajattelutapa ei ole lainkaan

outo Internet-yhteisön kannalta: siihen sisältyy kansalaisten tietoyhteiskunnan siemen.

Raportin lopussa esitetään ja kuvataan tarkemmin neljä suositusta kansallisen tietoyhteiskuntastrategian rakennuspiikiksi. Ne ovat seuraavat:

* Määritellään joukko perustietovarantoja, jotka ylläpidetään julkisin varoin ja annetaan veloituksetta koko yhteiskunnan käyttöön.

* Tietovarantojen kehittämistä ohjataan pitkäjänteisen mutta joustavan standardien valinnan avulla.

* Tietovarantojen käyttämistä varten tuotetaan välttämättömät ohjelmistot maksuttomina julkisohjelmoina.

* Kirjastojen toimintaedellytyksiä parannetaan tietovarantojen käytön edistämiseksi.

Tietoyhteiskunnasta puhutaan yhtäältä isoin kirjaimin ja kaunein korulausein, toisaalta sitä valmistellaan pieninkin päätöksin, joita ei aina ymmärretä tietoyhteiskuntaa koskevinä valintoina. Yksi tällainen on kysymys julkisten tietovarantojen maksullisuudesta. Miten maksuperustelakia ja -käytäntöjä uudistetaan, voi olla merkitykseltään hyvin tärkeä tietoyhteiskunnan suunnan määrittäjä. Toinen on julkisten tietoyhteiskuntapalvelujen, kuten kirjastolaitoksen, kehitys. Esimerkkejä varmasti löytyy. Tärkeää on, että ylevän puheen rinnalle tehdään analyyseja pienten valintojen suuresta merkityksestä.

HANNU UUSITALO